

ШОЛОХОВ И „ТИХИЯТ ДОН“ В БЪЛГАРИЯ

(Проникване, издаване и критически отзиви
през периода 1930—1941 година)

ИВАН П. ЦАНОВ

„Тихият Дон“ аз считам за най-доброто художествено
произведение. . .“

Михаил Калинин

ВМЕСТО УВОД

С настоящите редове се връщаме далеч назад във времето, към годините, през които литературният талант на младия Шолохов изкристализира в романа му „Тихият Дон“. Връщаме се, защото сътвореното тогава произведение десетилетия вече го прави от спътник на Революцията от 1917 г. в спътник на всяко следващо поколение.

В това ярко произведение на съветския художествен реализъм авторът, без страх и по съвест, е потърсил националното звучене на решения на грандиозни проблеми, промени, преустройство и замяна на старото с новото.

Връщаме се към онези първи години от прохождането на „Тихият Дон“, защото, макар и още „в пелени“, романът стана известен в България, превърна се в събитие, което фокусира в себе си възторга и вниманието на плеяда прогресивни писатели, критици, преводачи, издатели и печатари през 30-те години. И защото стана своеобразен катализатор за избистряне на позицията им.

Връщаме се назад, за да извървим още веднъж един славен път — пътят на „Тихият Дон“ към сърцето на българина.

МАЛКО ПРЕДИСТОРИЯ

Годината е 1929-та. Изминали са вече дванадесет години от революционната 1917-а: време достатъчно за писателите в Съветска Русия да поемат всеки по своя път, да сътворят литературния еквивалент на своята позиция. Време на Горки, Ал. Толстой, Д. Фурманов и Ф. Гладков. Време на „Камил Самгил“, „Деветнайста година“, „Чапаев“, „Цимент“.

Все по това време — края на 20-те години, по-точно — в началото на 1928-а, в една от книжките на сп. „Октябрь“ се появяват първите глави от един нов роман, който привлича силно вниманието на читатели и критика. Получил е своя „нътен лист за живота“ „Тихият Дон“, романът, който ще се превърне в съдба за своя автор. След няколко месеца, в същото списание — излиза и продължението — втората част на романа.

Третата част на „Тихият Дон“ е завършена от младия Шолохов през 1931 г. Предложена е на същото списание. Недоволен от някои политически тълкувания и позиции на автора за различни събития, описани в романа, които са възприети от страна на критиката за неправилни, карат редакцията да предложи на автора да извърши известни съкращения. И става така, че 1931 г. е и щастлива, защото с помощта на Максим Горки е отпечатана трета част на „Тихият Дон“. Но и трудна, защото мнозина членове на РАПП — една от многото писателски организации през онези години, — както и безприщни критици, се нахвърлят върху Шолохов с обвинения за „неправилните“ му позиции по отношение на художественото пресъздаване на важни исторически събития. През тази 1931 г. М. Горки и М. И. Калинин се обявяват в негова защита и го подкрепят.

„Колкото и да е странно, но Шолохов е мислил за нас, за бъдещето още в 1931 г., когато е писал първото с горчилка и тревога писмо до Максим Горки. — Пише години по-късно литературният критик Иван Цветков и продължава: Току-що е завършена VI част на „Тихият Дон“. 26-годишният писател е изправен пред неумолния съд на рапповската критика. Тя го обвинява, че не е изобразил верно въошенското въстание на средните и бедни казаци срещу съветската власт в 1919 г., че е застоял на контрареволуционни позиции. Десет души критици предлагат да се изхвърлят десет различни места. Затова Шолохов се обръща към Горки. Обяснява му причините за въстанието — на първо място изсилванията, произвола, необяснимите изстъпления на местните съветски органи. Дага

примери, посочва цифри, които действуват потресаващо, и пише: „Аз мисля, Алексей Максимович, че въпросът за отношението към средните селяни още дълго ще стои пред нас и пред комунистите от онези страни, които ще тръгнат по пътя на нашата революция. Миналогодишната история с колективизацията и с пресилванията, в известна степен аналогична на пресилванията от 1919 г., потвърждава това.

Този поглед в бъдещето, изглежда, е необходим елемент на всяко голямо изкуство. В него се съдържа и истинската мъдрост на художника, от която всички ние недостатъчно се учим.¹

1931 г. е началото на една външно видима, духовна и творческа криза за писателя, което продължава редица години. Четвъртата книга на „Тихият Дон“ се появява чак след 8 години — през 1939 г. Но в същото време този факт е достатъчен, за да ни увери, че за Шолохов творческият процес нито за миг не е престава.

Въпреки това, върху този факт на външно мълчание трябва да се обърне сериозно внимание. Той е обясним главно със събитията в Съветския съюз през 30-те години: създаването и развихрянето под ръководството на Берия на култ към личността на Сталин; изродената груповщина в сред големата част от съветската критика. На цялата еуфория от самоизтъкване, самолааскаене, самозаблуждаване и цензуриране перото на Шолохов противопоставя своя обективен реализъм в художественото изобразяване времето на Революцията, противопоставя своите герои на „тези „престаряващи се“ и извращаващи идеята на съветската власт“².

Необходимо е да се взем в този немаловажен факт, за да разберем и оценим правилно първоначалното „стъписване“ на онези наши писатели и литературни критици, „асистирали раждането“ на популярността на автора и романа му у нас. Защото налице е било едно изчакване за „оценката“ на съветската критика.

Извършените проучвания на проникването на творчеството на Шолохов в България са направени доста късно — едва към средата на 60-те години и са в известни граници подробни, но несистематизирани³. Затова положихме усилия да издирим в периодичния печат за времето 1929—1941 г. всички материали, посветени на „Тихият Дон“. Като пренебрегваме възприетия досега подход за използване на подобни извори — субективно селектиране на отделни мисли и изрази — за изграждане на частна авторска позиция, ще се опитаме да дадем колкото се може повече оригинален текст. Цялата ни е всички материали да бъдат събрани на едно място. Това ще позволи нов мащабен поглед и впечатление върху присъствието на Шолоховото творчество в България.

ПЪРВИ СЪПКИ

След 9-ювския преврат в 1923 г., и по-точно — след Септемврийското въстание, е приет жестокият Закон за защита на държавата (ЗЗД)⁴. В чл. 12 на едно от допълненията е отбелязано, че се забранява внасянето на всякакъв вид литература с „прогресивно и революционно съдържание“ и че: „Лицата, които внасят или разпространяват, или като получават такива произведения и не съобщат за това на властите, се наказват със сгроз тъмничен затвор от 3 до 5 години и с глоба от 5000 до 50 000 лева.“⁵ Припомняме ЗЗД, защото от 1924 до 1944 г. с непресекаща сила и свирепост Дирекцията на полицията и фашистката цензура преследват предимно съветската художествена и политическа, педагогическа и детска литература. Заплахата от полицейска разправа с пропагандаторите на съветската литература и нейното пренебрегване от преводачи и критици ни показва, че за популяризирането на романа на Шолохов е била необходима смелост. Благодарение на смелостта на тези, които са се подписали като преводачи и като критици на „Тихият Дон“ с истинските си имена, днес можем да очертаем границите на литературната история на битката за Шолохов в България.

Като резултат от ЗЗД съветските вестници и списания, книги и брошури биват получавани по нелегални канали. След прочитане, екземплярите навярно са били унищожавани. По спомена на

¹ Ив. Цветков. Образи и проблеми. (Из съветската литература). С., 1968, 149—150.

² „Паметни срещи“. М., Радуга, 1986, с. 252.

³ Й. Цолев. — Език и литература, 1965, кн. 2, 39—50; Хр. Дудевски. Михаил Шолохов. Идеи, образи, проникване в България. С., 1965. Г. Жечев. Около превода и първите публикации на „Тихият Дон“. — Септември, 1958, кн. 11, 188—192 и др.

⁴ Държавен вестник, бр. 240 от 25 януари 1924 г.

⁵ Пак там, бр. 278 от 16 март 1925 г.

ища Ангел Тодоров можем да определим приблизително кога за първи път името на Михаил Шолохов е проникнало в България.

Михаил Шолохов не стана известен в България тогава, когато — след излизането на първия том на „Тихият Дон“ в 1928 година в сп. „Октябрь“ (и скоро — в отделни две издания) — името му първоначално прозвуча по цялата земя. Когато през есента на 1925 година дойдох да следвам в София и се включих в пролетарския литературен фронт, в тоя фронт вече се знаеше името на Шолохов (започнал печатните си прояви от 1923 година, когато е 18-годишен). Много популярни бяха тогава съветските комсомолски писатели Александър Безименски и Александър Жаров — единият от тях, Жаров, редактираше борческото и бойко списание „Комсомолия“, което чрез Берлин идваше редовно у нас. От ръка на ръка се разнасяше първата книжка от това списание (от април 1925 година), дето беше отпечатан разказът на Шолохов „Бостанджията“.⁶

Първото, установено със сигурност, споменаване на името на Шолохов в българския печат, е на страниците на в. „РЛФ“⁷ от 1930 г. В броя е поместена статията: „СССР — ЛИТЕРАТУРНАТА МАСОВА ДЕЙНОСТ“ от М. Шишкевич. На едно място в нея той споменава, че „Общо признание каирира и романът „Тихият Дон“ от Михаил Шолохов.“⁸

В статията има два акцента, отнасящи се до Шолохов. В цитираното изречение и класирането на писателите по популярност, което прави нейният автор, името на Шолохов е поставено на първо място. Въпреки това в Русия той все още не е напълно признат от критиката. Това оказва влияние върху изграждане на правилно отношение към романа в определени литературни кръгове и у нас.

За да бъде разбраи и възприет романът „Тихият Дон“ като политическа материя и като художествено постижение на младата съветска проза, определена заслуга има Георги Бакалов. Когато през 1932 г. се завръща от СССР, отново подхваща трудното дело на пропагандирането на съветската литература. Същата година той започва издаването на едно популярно литературно списание — легален орган на БКП. В него помества в превод две литературноаналитични статии. От една страна, с тях се насочва отново вниманието към Шолохов и неговото творчество, а, от друга — избистря мироведната точка на прогресивните български литературни работници по въпросите на писателския живот и нрави в Съветския съюз.

Първата статия е „Към петнайсетгодишнината на съветската литература“. Нейн автор е Х. Гюнтер. В нея на Шолохов е отделено всичко на всичко едно изречение и половина. Но авторът е съумял да вмести в неговите рамки богат по съдържание анализ за Шолохов. Статията е доста обширна и обяснява проблема около „периода на мълчание“ в съветската литература—1930—1932 г., — дал своето отражение върху проникването на „Тихият Дон“ у нас. Подборката от цитати в крайна сметка ни отвежда до това произведение на Шолохов.

Първото нещо, което Октомврийската революция разби на прах, бе розовата легенда за единството на руската литература. Именно тя истинна — проста и ясна за пролетариата — на Октомврийската революция я направи емпирически нагледна за всички: руските писатели се разделяха на фронтове. Това бе първото най-важно теоретическо завоевание в разбирането на литературата. Това бе историята на борбата за пролетарска социалистическа литература. Под знака на тая борба — класова, идеологическа борба — стои творчеството на всички без изключение художници на съветската страна. — И след като нише за отношението на съветската власт към писателите, Х. Гюнтер стига до същността на своето откритие за Шолохов:

„През 1926—28 г. картата на съветската литература беше твърде пестра картина. Съществуваха 7—8 основни литературни организации.

С една дума, годините 27—30 бяха години на особена, изострена класова борба, която непосредствено отразяваше борбата за социализма, която кипи в страната.

За това Леонид написа „Необикновени разкази за алегите“, Исак Бабел — книга на колхозни теми — „Белая криница“, Шолохов снима своите герои казаки (от романа „Тихият Дон“) от конете и пише роман за колективизацията („Поднятая целина“).“⁹

Все през същата 1933 г. Георги Бакалов публикува в свой превод и втората важна статия по разглеждания от нас въпрос. Тя се отнася до „СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЯ РЕАЛИЗЪМ В ЛИТЕРА-

⁶ А. Тодоров. — Пламък, г. IX, 1965, кн. 6, 120—122.

⁷ В края са дадени кратки сведения за изданията.

⁸ РЛФ, г. I, бр. 9 от 19 февруари 1930 г.

⁹ Звезда, г. I, бр. 12 от 30 януари 1933 г., 534—544.

„ТУРАТА“ и е от В. Карлоти. Тези две статии досега не са разглеждани в единна взаимовръзка, което не е позволило проследяването на тяхното влияние върху прогресивната критика, групирани около левите вестникарски издания.

Двете статии в броеве 12 и 24 на сп. „Звезда“ от 1933 г. са отзвук на крупни литературно-политически събития, станали в Съветския съюз през предходната година. От тях най-важното е Постановлението на ЦК на Болшевишката партия от 23 април 1932 г., с което се разформирват всички писателски групи и съюзи в СССР. Това са първи крачки към централизиране на писателската дейност, а в същото време и първите крачки към всевластие на диктувана цензура върху писателския труд от изградената Административна система от Берия.

В случая статията „Социалистическият реализъм в литературата“ е едно конкретно разграничаване от това, което започва в някои писателски среди. В нея се разглеждат хуманизмът и идейността на литературните произведения, плод на творчески убеждения, тълкувани в противоположност на буржоазния реализъм в изкуството. Статията разкрепостява стария начин на мислене и оценка спрямо някои произведения на млади съветски писатели, което по същество се явява критика на рагповската енигматичност спрямо събитията. Ето един характерен цитат от тази статия:

„Писателят, който пише в стила на социалистическия реализъм, смело показва известен недостатък на нашата действителност, известни нейни трудности. Но той всякога ще съумее да изрази положителния смисъл на пролетарските победи. Неговото произведение ще бъде всякога бодър глас, зовещ към изправяне на недостатъците, към преодоляване на трудностите, към борба за социализъм.“¹⁰

Тези редове имат давност повече от половин век, те са прозрение и за произведението „Тихият Дон“ на Шолохов, за неговия идеен замисъл и творческа добросъвестност и прозорливост, и... като че ли авторът е мерил с днешна мярка за ценността на романа.

Така през първите години след 1930 г. в България интересът към съветската литература непрекъснато се засилва. Вече не само в издания на БКП, но и в някои буржоазни вестници се проявява интерес към съветската страна. Един от тях е в. „Ново време“ — либерално издание, чийто редактор Т. Петров-Юкe е ляво ориентиран журналист. Сред многоото материали за СССР през 1934 г. във вестника е публикувана и преводната статия „КАКВО СЕ ЧЕТЕ В МОСКВА“. В нея откриваме любозитни редове, в които се споменава името на Шолохов. Просветеният тогавашен читател не може да не се е впечатлил от изнесените факти:

„Търсенето е определяло и тиражите на художествената литература. От 1929 година до 1933 година съчиненията на Горки са били издадени в 18 963 000 екземпляра, на Шолохов — в 2 106 000 екземпляра. . .“¹¹ От този юнски брой нататък, до края на 1934 г., когато редакторът Т. Петров-Юкe е убит от върлуващи банди на ВМРО, между информацията за съветската страна неизменно присъствува такава и за „Тихият Дон“ на Шолохов.

ДВЕ ГОДИНИ, ПОСВЕТЕНИ НА „ТИХИЯТ ДОН“

Годините 1934 и 1935 могат да бъдат определени като години на „Тихият Дон“ за българския литературен печат, за в. „Ново време“ и за... полицията.

В разгара на лятото на 1934 г. освен за преврата, извършен на 19 май, усилено се говори и за възстановяването на дипломатическите връзки между Съветския съюз и Царство България. Като посланик на този очакван с нетърпение от прогресивната българска общественост акт идва филмът „Тихият Дон“. На централно място на трета страница, в. „Ново време“ помества следната реклама:

„Премисла на съветския филм „Тихият Дон“:

Продукция „Совкино“, Музика Чайковски.

Голяма любовна драма

Из живота на доносните казаци.

Любов и ревност.

¹⁰ Звезда, г. II, кн. 24 от 30 август 1933 г., 1015—1021.

¹¹ Ново време, г. VI, бр. 916 от 17 юни 1934 г., с. 4.

Множество руски битови сцени. Идеални снимки.
Участвуват първите съветски киноартисти Пезорская,
Абрикосов и други.

Режисьор Преображенская
от днес, понеделник, в кино „Роял“.¹²

Само след няколко дни, отново на трета страница в същия вестник, откриваме малка бележка за филма. Краткият ѝ текст ни изненадва приятно с прикъртаните в него обич и възторг пред тази съветска творба. Възшциост тя определено насочва и разгаря вниманието и интереса на българската общественост към произведението на Михаил Шолохов. Кратката бележка има заглавие „Тихият Дон“ и неин автор е някой си „Филип“. Въпреки направените проучвания, не успяхме да открием кой се крие зад този псевдоним.

„ТИХИЯТ ДОН“

От два дни в театър „Роял“ се представя продукцията на Съвкино „Тихият Дон“ по едноименния роман на знаменития руски романист Михаил Шолохов.

Въпросният филм е едно мощно и широко платно на дълбоко драматична и девствено чиста казашка любов. Любовната интрига, дадена на фона на така интересния руски бит, пречупена през призмата на социалистическия мироглед — е наситена с етична нравственост и добива високохудожествена стойност.

Тихата идилличност на руското село, романтичните природни картини, ужасите на фронта, всичко туй е предадено с голям творчески замах и придава редки художествени достойнства на филма.

„Тихият Дон“ с право е наречен „шедьовър на съветското кино“.

Филип¹³

Тук се натъкваме на един приятен парадокс: преди да е издаден романът, той вече става популярен и очакван от българската публика благодарение на филмовата му версия.

И може би съобразявайки се с древната френска поговорка, че „една лястовица пролет не прави“, редакторът в същия брой на вестника, но на първа страница, на най-доброто вестникарско място — срещу заглавието на вестника — помества първото рекламно каре от една голяма серия реклами, посветени на:

„Романът „Тихият Дон“ от младия съветски писател Михаил Шолохов достигна в Съветския съюз рекорден тираж от 2 100 000 екземпляра.

„Тихият Дон“ е преведен на всички културни езици в света. Десетки милиони читатели от всички страни на света са чели, четат и продължават да четат „Тихият Дон“. „Ново време“ след няколко дни почва да печата „Тихият Дон“ от Михаил Шолохов на подлистници. Следете този най-интересен роман в цялата световна литература.“¹⁴

Нека спрем вниманието си върху три любопитни факта, които ни предоставя тази кратка реклама.

Първият е, че тя е отпечатана само няколко дни след пускането на екрана на кино „Роял“ на филма „Тихият Дон“. Вторият — че за втори път се споменава тиража на романа в СССР — фантастичен за тогавашните представи — от 2 100 000 екземпляра. Всеки предприемчив редактор на вестник незабавно ще си направи изводи от тази цифра, стига да не е тясно свързан с реакционната вестникарска пропаганда. Но вече преди два месеца в своя вестник Т. Петров — Юкс, помествайки статията „Какво се чете в Москва“, е очертал своята позиция и вестникарски вкус, а е и бил стреснат от тази огромна цифра за тиража на романа на един неизвестен нему писател. Вестникът — освен че е политически страсти, литературни вкусове и всекидневни клюки — е тираж, което в края на краищата е печалба. За изминалите два месеца, за които отваряме дума тук — юли и август 1934 г., Юкс не само е успял по някакъв начин да си набави отнякъде екземпляри от „Тихият Дон“, но и да намери преводач, който да извърши възможно най-сполучливия литературен превод.

¹² Ново време, г. VI, бр. 965 от 14 август 1934 г., с. 3.

¹³ Ново време, г. VI, бр. 968 от 17 август 1934 г., с. 3.

¹⁴ Пак там, с. 1.

И трябва да сме дълбоко благодарни на този забравен вестникар за това, че намира в лицето на Георги Жечев — човека, който остава преводач на Шолоховото творчество много десетилетия наред, чак до края на своя живот.

Самият Жечев, години по-сетне ще напише спомени за този пръв свой превод на Шолохов епоса. Те са изключително интересни, затова ще се възползуваме от част от тях, за да изясним отделни епюрни моменти около превода на „Тихият Дон“ у нас:

„Още по онова време (1934 г.) бях чувал и чел нещо за нашумелия роман на Шолохов, но самата книга не бе ми попадала в ръце. И ето, през август 1934 г. бях изненадан от редакцията на излизащият тогаваобеден всекидневник „Ново време“ с екземпляр от втория том на „Тихият Дон“. Екземплярят ми бе донесен от покойния журналист Георги Енев, сътрудник на вестника, с предложение от редакцията да им го превеждам за подлистник. „Защо искате да почнете от втория том? — питам го. — Нима нямате на ръка и първия том?“ Редакцията разполага и с трите излезли тома, но по известни съображения (тиражни!) решили да дадат най-напред втория том, с който авторът навлиза направо в разгара на големите събития — войната и революцията, а след това, ако се оправдае очакваният интерес към книгата, не било късно да се върнат и към първия том.

(. . .) Започнах да превеждам с известно стеснение при мисълта, че и аз, като преводач, участвам в това „светотатство“ — да се поднесе на читателя само една част от такава велика творба, вместо да му се даде възможност да я опознае изцяло.

Спомням си, че реакционната цензура не пощади дори такива класически художествени творби като „Тихият Дон“ и още от първите подлистници червеният молив почна да зачерква най-усърдно не само отделни думи и фрази, но дори и цели пасажки и страници. . .¹⁵

По-нататък в спомените си Георги Жечев разказва за големите трудности, които е трябвало да преодолжава по време на самата работа над текста.

Всички посочени по-горе факти разкриват една истина, която е била потулявана досега. В крайна сметка те доказват, че появяването на превода на втора книга на „Тихият Дон“ в подлистници във в. „Ново време“ и неговото четиримесечно присъствие там съвсем не е случайно. То е било предварително планирано и обмислено. Политическият момент е бил правилно избран, тъй като най-важното събитие за годината — пристигането на съветския пълномощен министър Фьодор Разкольников — е било въпрос на дни. Ето и преки доказателства за това твърдение:

Разглеждайки страниците на в. „Ново време“, се сблъскваме с един прецедент, който и до днес няма свой еквивалент. В разстояние на 17 дни — от 17 август, когато е напечатана първата реклама за превода на „Тихият Дон“, до 2 септември 1934 г., когато е поместен първият подлистник с началото на романа (тоест в излезлите 13 броя на вестника) — са публикувани 36 реклами за романа „Тихият Дон“. В бр. 979 са поместени 4 реклами — на всяка страница по една; в бр. 971, 972, 975, 980 има по три реклами — обикновено на първа, трета и пета страница. Дори в 981, в който започна публикуването на превода, също са поместени 2 реклами, които насочват настойчиво вниманието на читателите към събитие на броя — превода на романа „Тихият Дон“.

Стореното от Т. Петров — Юкс е неவிждано, непрактикувано от никой друг редактор на никой друг вестник до 9 септември 1944 г. Чудно е днес как при свирепстващата фашистка цензура, при наличието на ежедневна заплаха на параграфите на ЗЗД и върлуващите македонски шайки — членове на ВМРО, той се е осмелил и е успял да стори това! Чудно е как реклами с подобни текстове са минавали покрай червения молив на цензора! Тридесет и шестте реклами включват седем вида текст и оформление. В знак на уважение към редактора Юкс нека припомним още два текста, които по всяка вероятност са писани от самия него:

„Тихият Дон“

Роман от Михаил Шолохов

почва да се печата в подлистници във в. „Ново време“.

Тази книга е най-епохалното художествено произведение на съветската литература.

¹⁵ Г. Жечев. Около превода и първите публикации на „Тихият Дон“. — В: Съветската литература в България 1918—1944. С., 1961, с. 200.

Колос на руското творчество, който съперничи с „Война и мир“ на Л. Толстой.

Най-високата точка в развитието на руското революционно творчество.

Руската революция помете царизма и създаде Съветите. В страната на съветите работниците и селяните строят социализма.

„Тихият Дон“ от Михаил Шолохов ни рисува художествено пътя от царизма до строителството на социализма.

„Тихият Дон“ е епопея на руската революция.

„Ново време“ наскоро почва да печата в подлистници

„Тихият Дон“ от Михаил Шолохов. Не пропускайте този крайно интересен съветски роман.“¹⁶

Ето и втория рекламен текст, който макар да повтаря елементи от други реклами, показва стремежа за разнообразие и уважение към романа:

„Следете от днес редовно романът „Тихият Дон“ от Михаил Шолохов.

Тази книга е най-епохалното художествено произведение на съветската литература. Колос на руското творчество, който съперничи с „Война и мир“ на Толстой. Най-високата точка в развитието на руското творчество.

„Тихият Дон“ от Михаил Шолохов рисува художествено пътя на царизма. Не пропускайте този крайно интересен съветски роман, който започва да се печата на страниците на в. „Ново време“.“¹⁷

Изрази като: „Следете този най-интересен роман в цялата световна литература“, „Най-епохалното художествено произведение на съветската литература“, „руската революция помете царизма и създаде *Съветите*“, „Пътят от царизма до строителството на социализма“, „епопея на руската революция“ (навсякъде курсивът мой — И. Ц.) и т. н. не се нуждаят от специален коментар. В рекламните текстове е „вкаран“ идеологически текст, какъвто малцина по онова време издатели на вестници биха си позволили. В рекламите се разкрива истината за едно художествено произведение на съветски автор, каквато дори издания на левия печат не са си позволили да публикуват. Това можем да си обясним единствено с голямото увлечение на Т. Петров — Юк към романа и мястото, което той отделя на Шолохов в световния литературен процес. За сравнение ще кажем, че Юк в „Ново време“ печата в подлистници редица нашумели западноевропейски романи, например „Приключенията на Казанова“. Но за този роман в подлистници има всичко на всичко една реклама.

Тук му е мястото да отворим дума и за самия превод на „Тихият Дон“. Около това — кой, как и защо го е превел — съществуват няколко мнения, някои от които съвсем тенденциозни, а други — погрешни.¹⁸

Тук ще се спрем по-подробно върху мнението на Стоян Стоименов. В своята бележка „Първото издание на „Тихият Дон“ у нас“ той посочва, че първият превод е бил извършен от Георги Бакалов, по-точно от неговата съпруга Стефана Полова-Бакалова. В същото време се опитва да омаловажи направеното от редактора на в. „Ново време“ за публикуването на романа. В същия материал С. Стоименов пише, че „по себични съображения „Ново време“, вестник чужд на работническото движение, като изпревари Георги Бакалов, от 1 септември 1934 г. започна *Самоволно* (к. м. — И. Ц.) да печата в подлистници от същия том в превод на Георги Жечев“¹⁹. Учудващо е защо С. Стоименов допуска в своята бележка умишлено неточности относно превода на романа? Съществуват и

¹⁶ Ново време, г. VI, бр. 969 от 18 август 1934 г., с. 3.

¹⁷ Ново време, г. VI, бр. 982 от 4 септември 1934 г., с. 3.

¹⁸ И. Ц. о н е в. Писател, боец, вдъхновител. — Партиен живот, г. XIX, 1975, кн. 7; Д. Б. о ш - н а х о в. Михаил Шолохов и България. — Език и литература, 1975, кн. 3.; 67—74; Х р. Д у - д е в с к и. Михаил Шолохов. Идеи, образи, проникване. С., 1965.

¹⁹ С. Стои м е н о в. Първото издание на „Тихият Дон“ у нас. — Работническо дело, бр. 139 от 19 май 1975 г., с. 2.

други спомени, които изцяло опровергават написаното от него против в. „Ново време“ и Георги Жечев.

Подробен спомен за това как е станало превеждането на „Тихият Дон“ е написал Ангел Тодоров. В него той споделя:

„Мъчно беше тогава да се издаде у нас „лява“ книга с големия размер на Шолоховия роман. Това беше по силите само на големите буржоазни издателства, но те бягаха като дявол от там, от такава книга. Много повече им допадаха Вики Баум и други леки автори на дебели романи. „Тихият Дон“ чакаше своя български издател, организатор на неговото българско издание. Такъв в наши дни среди можеше да бъде само един — Георги Бакалов, който в ония години (от 1925 година) беше в емиграция. И ето, когато в 1932 година се върна в България, той посеще със себе си (или наскоро получи, не помня добре) излезлите до това време два тома на романа, като още в първите си разговори ни повери съкровения си желание — да ги преведе и издаде на български. Като го посещавахме в дома на артистката Марта Попова (сестра на жена му Стефана Попова-Бакалова), дето живееше на ул. „Дъбова“, сега „Кръстьо Сарафов“, Бакалов ни четеше първите глави, преведени от него. Задачите, с които бе затруднен, не му позволиха да продължи тоя превод и той го повери на жена си, известна преводачка, която го завърши под Бакалова редакция. Намерението му беше — той говореше вдъхновено за това свое намерение — да редактира и да организира издаването на тия два тома, наскоро след това и на третия, който излезе в 1933 година. За тая цел той просто мобилизира по бакаловски печатаря-комунист Стоичко Василев, като му предаде своя ентузиазъм към ръкописа. На няколко пъти придружавах Бакалов при посещенията му в пролетарския дом на бай Стоичко. Бакалов му четеше, нему и на приятелите му, страници от романа, обясняваше, агитираше. С „лични средства“, в примитивни печатарски условия, Стоичко Василев се зае с издаването — цялата книга направо той не можеше да издаде, нямаше нито букви, нито средства за това, а печаташе книгата на брошури, които се продаваха по будките.

Междувременно друг един активен пропагандист на съветската книга у нас в тежките фашистки години, Георги Жечев, също беше запленил от желанието да преведе на български „Тихият Дон“. Като имаше предвид, че първият том вече излизаше, той започна с превода на втория том — на подлистници във в. „Ново време“. Бакалов сметна, че не е нужно да прави нов превод на тоя том — и в своя редакция, по договаряне с Жечев, предаде за издаване неговия превод на Стоичко Василев. За съжаление *якоха се някои недоразумения* в хода на работата между Бакалов и скромния, но упорит издател — и той (Стоичко Василев — б. м., И. Ц.) отпечата третия том (пак в превод на Жечев без Бакалова редакция. Това беше едно от най-големите огорчения в Бакалова живот. Нарушена беше неговата амбиция — да издаде изцяло, докрай Шолоховия роман на българския читател — като редактор и организатор на издаването.“²⁰ (курсивът в текста мой — И. Ц.)

Самият Георги Жечев, който е оставил също спомени за този свой превод, разказва в такъв начин: „Един ден, след излизането на първите няколко подлистници от пресата ми на „Тихият Дон“, ме среща Георги Бакалов, който наскоро бе се завърнал от Съветския съюз, и ме пита: „Ти от френски ли превеждаш „Тихият Дон“?“ „Защо пък от френски?“ — учудих се аз. „Защото от руски това нещо е непреводимо!“ И Бакалов ми разправи, че веднага след завръщането си потърсил Д. Подвързачов, най-добрия на времето преводач от руски, и го подканил да преведе романа на Шолохов. „Това нещо е непреводимо!“ — отговорил му Подвързачов и, изглежда, така му е внушил твърдението си, че Бакалов, много добър познавач на руския език и добър преводач, не се решавал според признанието му да се залови с „Тихият Дон“²¹.

Тези два споменени документа ни убеждават, че упреците на Стоян Стоименов са напълно неоснователни. Между Бакалов и Жечев не е имало нито „себични съображения“, нито пък е оправдано обвинението в някаква „самоволност“. Напротив, всички — и Георги Бакалов, и Георги Жечев, и Стоичко Василев, и Т. Петров — Юж, независимо от това, че са имали различни политически убеждения, са насочили своите усилия върху реализирането на едно дело, което по ЗЗД тогава би им коствало по „5 години строг тъмнищен затвор и до 50 000 лева глоба“. Нима може да се каже за хора, които чрез популяризирането на Шолоховия роман изразяват свои естетически потребности и отношение към една млада литература — съветската, — че са били движени от „себичност“? И е недостойно 40 години след първото появяване на българския превод на „Тихият Дон“, когато редакторът на

²⁰ А. Тодоров. Цит. статия.

²¹ Г. Жечев. Цит. статия.

в „Ново време“ Т. Петров—Юкс е бил убит от върлуващи македонски банди на ВМРО още през 1934 г., а преводачът Георги Жечев неизменно е доказвал през тези десетилетия своята преданост и обич към творчеството на Шолохов, да се отправят упреци към тези двама души. Това е трябвало да бъде направено още навремето, за да има своя здрава основа за доверие. В настоящия момент подобни твърдения на Стоян Стоименов можем да приемем само като инсинуации срещу творческото дело на един преводач като Георги Жечев, защото „Тихият Дон“, „Разораната целина“ и „Те се сражаваха за родината“ и в настоящия момент биват преиздавани в България единствено в негов превод.

Както изяснихме, Георги Бакалов е знаел, че „Тихият Дон“ вече се превежда и ще бъде печатан в подстигници. Изяснихме и защо самият той не се е заловил с това дело. Ако е искал, кой би могъл да му попречи, да го спре да го публикува? Още повече, че е имал своя трибуна — отначало сп. „Звезда“, а след това и сп. „Мисъл“. А Георги Жечев е бил поканен да извърши превода.

Освен това „Тихият Дон“ в началото на 30-те години не е авторитарна книга на определена каста или политическа партия. Тя е „книга за народа“, както сам я нарича Шолохов. И това, че е привлякла вниманието и на други вестници и преводачи, извън комунистическите литературни среди, не бива да смущава никого. Точно обратното — това е нужно, за да се убедим, че написаното от Михаил Шолохов има притегателна сила за хора с различни политически убеждения.

И още нещо: четириесетото подвизаване на романа по страниците на в. „Ново време“ позволява на десетки хиляди читатели да се доближат до Съветския съюз, създава на романа трайна гражданственост в България, подготвя почвата за издаването на трите книги на романа и на български език — нещо, което трудно би сторил в онова време на цензурно буйство на ЗЗД някой ляв вестник или списание. В крайна сметка благодарение на „Тихият Дон“ тиражът на в. „Ново време“ от 6000 се качва до над 10 000 екземпляра за брой.

Друг е и въпросът за отношението на Стоян Стоименов към издателя и преводача. Ангел Тодоров разказва, че Т. Петров—Юкс и Георги Жечев по убеждения са били анархисти индивидуалисти, но с прогресивни разбирания и с творчески вкусове и предпочитания към съветската литература и начин на живот. Преводаческото дело на Георги Жечев потвърждава това.

Но да се върнем след това дълго и обстоятелствено отклонение, наложено ни от стремежа да бъде доказана една литературна истина, към конкретната задача — хронологията на проникването на „Тихият Дон“. В нейния порядък трябва да се позовем отново на в. „Ново време“. На неговите страници откриваме една любопитна информация, която на пръв поглед няма пряка връзка с печатането превода на романа.

„Професор Михалчев в сряда заминава за Москва“

Откриването на легацията, пристигането на Разкольников

Членовете на българската дипломатическа мисия в СССР, пълномощният министър проф. Д. Михалчев и секретарят г. Ст. Вълнаров, ще заминат за Москва в сряда.

В разговор с журналисти проф. Михалчев вчера заяви:

— Ще имам среща, днес и утре, с министъра на народното стопанство, представител на търговско-индустриалната камара и стопанския съюз. Проучвам конкретно какъв обмен можем да реализираме между двете страни.

В Москва ще бъде преди 15 септември, както и г. Разкольников трябва да бъде в София преди тази дата.

Научаваме се, че в Москва ни дават здание за легация, понеже нямаме такова.

Една от първите ни задачи ще бъде грижата за българските градинари, които се намират в Русия още от пръв революцията.

Руско-българско дружество

Относно образуването на българо-руско дружество г. проф. Михалчев се изказа така:

— Идеята е навременна. Ние толкова малко познаваме тая страна, така смътни са нашите сведения за там, че инициативата да се създадат по-сериозни стопански връзки и културен досет се явява похвалча.²²

²² Ново време, г. VI, бр. 982 от 4 септември 1934, с. 1.

Няма, но всъщност като разтворим вестника, виждаме, че на с. 3 е поместена поредната реклама за романа, а на с. 4 — и първият откъс от „Тихият Дон“, който започва така:

„Хиляда деветстотин и шестнайста година. Октомврий. Нощ, дъжд и вятър. Гориста местност. Окопи край блато, обрасло с елха. Отпред телена мрежа. Студена киша в окопите. Мъждукащо блестящият мокрият шик на наблюдателя. В землянките — редки огньове.“²³

И както много пъти досега, отново се натъкваме на любопитен курioз. В бр. 981 от 2. IX е поместено началото на втора книга на романа „Тихият Дон“. В цитираният по-горе бр. 982 от 4. IX, откъсът е дублиран. Този факт можем да обясним единствено със закъсняване на информацията за възстановяване дипломатическите отношения между България и СССР. Целта на редактора на в. „Ново време“ вероятно е била да започне публикуването на превода на „Тихият Дон“ заедно с новината за това политическо събитие. А по този начин той афишира и своите пристрастия и предпочитания в областта на политиката.

До този момент — 4 септември 1934 г. — българската публика е научила само заглавието на този популярен роман на Шолохов. Вярно, гледала е и филма. Но литературният първизточник все носи мимолетността на един двучасов филм. Той има по-трайно и дълбоко присъствие, затова е и търсен. За да запълни празнината около „Тихият Дон“ и да удовлетвори нарасналото любопитство на читателите, след три броя в. „Ново време“ помества и първата критична бележка за творчеството на писателя. Ако се вгледаме по-внимателно, ще открием, че бележката е компилация от излезлите до този момент реклами и антрефилета за романа. Тя е анонимна, но по всяка вероятност е написана от Г. Жечев, който е събрал и допълнителна информация за творчеството на писателя:

„Михаил Шолохов и „Тихият Дон“

Литераторите, които от всички културни страни следяха с внимание появата на всяко литературно произведение в СССР, без колебание посочиха на издателите и преводачите „Тихият Дон“. Беше през 1927 година, когато излезе първият том на това епохално произведение.

Името на автора беше непознато както на съветските читатели, така и на чуждестранните. Михаил Шолохов. Млад? Стар? Псевдоним на признат майстор или име на бъдещ гений?

Библиографите разтърсиха библиотечните рафтове и откриха, че само няколко години преди излизането на първия том ст. „Тихият Дон“, безшумно и скромно беше минала първата книга на този автор — „Донски разкази“. Съветската критика определи на „Тихият Дон“ едно от първите места в новата социалистическа литература. Но това беше само първият том; предстоеше да се даде вихърът на октомврийската революция и победата на Съветската власт. Вторият том излезе и Михаил Шолохов показва огромната сила на таланта си. Той показва, че е използвал своя казашки произход и бит, за да даде така великолепно и неподражаемо живота на донските казаци. Със същата сила на голем белетрист, със същия замах на художествен реализъм, той предаде във втория том и заплетените събития и отношения през Октомврийската революция.

Името на 25-годишния автор гръмна. И всеки нов ден му носи нови успехи и нови признания. През 1932 г. излезе и „Разораната целина“ — роман за колхозното строителство. С него Шолохов бе поставен след Максим Горки — общият тираж на произведението му достигна 2 100 000, цифра, която замаява.

Шолохов работи много упорито и скромно. Толкова скромно, че малцина биха се похвалили да знаят нещо повече от това, че е роден през 1902 година и че през настоящата година излиза четвъртият и последен том на „Тихият Дон“. Новият „Война и мир“, както вече го нарече строгата и скъпа на похвали съветска критика.“²⁴

Допуснатите фактологически грешки няма да изсяняваме. Това вече е направено. Ще констатираме само, че който и да е написал това антрефиле, той не за пръв път се е сблъсквал както с творчеството на Шолохов, така и със съветската литература.

Печатането в подлистници на втора книга от „Тихият Дон“ продължава до края на годината — по-точно, до бр. 1063 от 13 декември 1934 г. Междувременно в редактирания и издаван от самия Георги Жечев вестник с анархистки тенденции „Мисъл и воля“, в бр. 5 от 9 декември 1934 г. е публикуван малък откъс от романа.

²³ Пак там, с. 4.

²⁴ Ново време, г. VI, бр. 985 от 7 септември 1934 г., с. 3.

В същия период — от септември до декември 1934 г. — в различни вестници откриваме още няколко дописки и бележки за „Тихият Дон“ и Михаил Шолохов.

На страниците на седмичника за илюстрирана информация „Младежки преглед“ е поместена кратка бележка за филма „Тихият Дон“, който продължава да бъде проектиран пред многобройна публика в София и провинцията:

„Кинспреглед: „Тихият Дон“. Съветски филм. При извънредно прости средства, чрез добра режисура и художествена реалистична игра е постигнат един високо художествен и идеен филм. Някои смятат, че борческо произведение е това, в което се говори за стачки или революции. Прогресивието на едно произведение, на един филм, зависи не от темата, а от начина, пътя, по който и с който се води при разглеждането на дадено събитие. Темата на „Тихият Дон“ е от дореволюционна Русия и като ни дава обикновена любовна история в едно казашко село, рисува цялата сложна обстановка и безправното положение на казашката селянка.“²⁵

В същия брой на вестника откриваме и една реклама, свързана с литературния вариант на романа: „Романът „Тихият Дон“ от Михаил Шолохов се продава на брошури, богато илюстриран с репродукции от филма.“²⁶ Ще кажем, че става дума за втория том в превод на Георги Жечев, който в същия вид — с факсимилета от сцени от филма — по-късно е издаден като отделна книга.

Най-сетне се намесва в популяризирането на съветската литература и най-авторитетният литературен вестник — издаваният от Д. Б. Митов в „Литературен глас“. В него издателят започва публикуването на една дълга серия от литературни портрети на съветски писатели, чийто автор е Димитър Янакиев. В уводната статия към тази поредица „ПЪТИЩА НА ДНЕСНАТА СЪВЕТСКА ЛИТЕРАТУРА“ той разглежда от своя гледна точка въпроса за социалистическия реализъм и изобразяването на съветското село. След като споменава на няколко места името на Шолохов, Д. Янакиев прави учудващо прозорлива за времето си констатация: „Руското село преди революцията живееше в забрава. Старият руски писател в повечето случаи изобразяваше мъжика в творчеството си само като някакъв декор и го рисуваше така, както му диктуваше неговият художествен интерес — мъжикът ставаше ту добър, религиозен и послушен, ту пияница, зъл и жесток. Той беше лъшен от личен индивидуален живот и физиономия.“

Но промяната скъса булото с което беше покрито руското село. И то показа собствения си лик. Тоя нов, неизвестен досега селски, мир, се раздвижи.

Писателите, които най-добре ни показват новия живот на селото, са: Шолохов в романа си „Тихият Дон“...“²⁷

От статията става ясно, че Димитър Янакиев познава много добре съветската литература в момента и има свое собствено мнение. Специално на романите на Шолохов той отделя първото място в класирането на произведенията на селска тематика. Това е първата оценка и признание от български критик у нас преди 9 септември 1944 г. за автора на „Тихият Дон“.

Преди да отделим място за очерка на Д. Янакиев за Шолохов, за да спазим хронологията, налага се да споменем една интересна дописка-интервю на в. „Младежки преглед“. Авторът не е посочен, но вероятно тя е превод от някой съветски вестник, попаднал в ръцете на редактора на седмичника. Поднесената информация е изключително интересна, защото предлага новини за живота и творческата дейност на писателя. Коментарът на тази дописка-интервю отпреди половин век може да бъде събран в едно изречение: Да се мисли поновому, да се пише поновому, да се избягва шаблона и подражателството, т. е. — писателят е длъжен да изгражда у себе си качества, които ще помагат за идейното му приобщаване към социалистическия реализъм в литературата.

„Среща на Михаил Шолохов с млади писатели

На 7 октомври в Ростов на Дон Шолохов се е срещнал в писателския клуб на Профиздат (Синдикално издателство) с азовско-черноморските писатели и слушатели при тоя кабинет. В приятелска беседа са били засегнати редица най-актуални въпроси, поставени от всесъюзния писателски конгрес. Основно внимание Шолохов отдели на въпроса, какъв трябва да бъде съветският писател. Той смята, че всеки писател трябва да се прикрепи към определен участък на строителство-

²⁵ Младежки преглед, г. 1, бр. 1 от 22 октомври 1934 г.

²⁶ Пак там.

²⁷ Литературен глас, г. VII, бр. 248 от 7 ноември 1934 г., с. 1, 3—4.

то и да работи на тоя участък, систематично да го изучава, за да си улесни възможността правдиво да изобрази действителността.

На въпросите на младите писатели как трябва да се събира материал за художествените произведения, Шолохов отговори, че ако писателят е органически свързан с действителността, той никога няма да почувствува липсата на материал. Нещо повече, писател, който участва в строителството, ще да разполага с такова изобилие на материал, че пред него ще изпъкне само един въпрос: как да отличи основното от второстепенното.

Слушателите на кабинета зададоха на писателя въпроса: как трябва да се води учението на младите и как самият той го води. Шолохов смята, че е особено ценно да се прикрепят младите към квалифицираните писатели, което ще даде възможност на последните систематично да наблюдават, как растат подшефните им работници и автори, и да им помагат да поправят основните недостатъци на своето творчество. Частно Шолохов смята, че Профиздат прави добре, дето пуца серия от брошури: „Моят творчески опит — за работниците автори“.

Пътюм писателят посочи нездравите явления: редица млади писатели, след като са пуснали първите си книги, напускат производството, професионализират се, изпадат в задънена улица. В заключение Шолохов поиска писателите да се учат на майсторство и на жадно познаване на действителността от Алексей Максимович Горки.

Беседата завърши с пожеланието на младите писатели — да се срещат колкото се може често с Шолохов.²⁸

А сега нека отново се върнем към „Литературен глас“ и творческия портрет, който Димитър Янакиев прави на Шолохов и неговото творчество. В изследванията, направени досега за проникването и разпространението на творчеството на Шолохов в България, всички изследователи споменават, но не отделят внимание на този литературен факт. А той е основен за опознаването на Шолохов като писател за тогавашните литературни кръгове, пък и за всички онези, които са се интересували от съветската литература. В литературния портрет Янакиев отделя две трети от мястото за своеобразен преразказ-анализ на двата романа на писателя. Това доказва, че той е имал задълбочен поглед върху неговото творчество, както и лично мнение за художествената стойност на това творчество. Очерковият портрет на Михаил Шолохов се появява три пъти — два пъти преди 9 септември 1944 г. и веднъж след това²⁹. По-долу предлагаме някои изводи и констатации на Янакиев от последното му издание. Съвременните изследователи са забравили този скромен литературен труженик, най-крупния пропагандатор на съветската литература през 30-те години.

„Така ни показва събитията съветският писател Михаил Шолохов в своя 4-томен „Тихий Дон“, започнат през 1926 г. и завършен към края на 1939 г.

В това епохално произведение читателят ще намери ясно показани перипетии на гражданските борби в Южна Русия. Историческите събития са показани не схематично, а с голяма изразителност, сочност и достоверност.

Тоя роман, епопея на казачкия живот, е забележителен още и в друго отношение. Тук проблемите са сложни, борбата е остра — дирят се нови пътища на цял един народ. Като че нито в класическата, нито в съвременната руска литература може да се намери художествено произведение, с което да бъде сравнен романът на Шолохов. Бихме могли да търсим някакво далечно сходство във „Война и мир“ от Лев Толстой или пък с романите на „нравите и характерите“ на Емил Зола, но това сходство си остава само далечно.

„Тихий Дон“ остава произведение напълно оригинално не само поради това, че рисува нови, по-други исторически събития, но и със своя подстъп към тях.

Изобразявайки съдбата на казачеството в епохата на социалистическата революция, Шолохов тръгна по най-мъчния, но и най-плодотворния път. Стилът и методът на изобразяване се отнасят към най-дълбоките по своята художествена сила и към най-реалистичните по своята убедителност. Това е истинска материалистическа обективност — да се изобразява действителността в цялото нейно разнообразие.

Ето защо в тоя роман ние намираме белези на онова ново, което ще се назове „съветска класическа литература“. — А в края на портрета Д. Янакиев прави следното обобщение: — Започнал

²⁸ Младежки преглед, г. I, бр. 5 от 18 ноември 1934 г., с. 4.

²⁹ Литературен глас, г. VIII, бр. 294 от 18. XII. 1934 г., 4—6. Д. Янакиев. Съвременна руска литература. С., 1941, 234—244; Д. Янакиев. Съветски писатели. С., 1947, 400—418.

да пише още от осемнадесетгодишна възраст из разни комсомолски вестници и списания (1923 г.), първата му книга „Донские рассказы“ излиза през 1925 г., а романа „Тихий Дон“ започва да пише на 21-годишната си възраст.

Когато през 1928 г. се явява първият том на „Тихий Дон“, и читатели, и критици са изненадани. Неизвестен автор, а такова крупно художествено творение. Отначало дори критиката мълчеше.

Още първите глави, първите страници на романа захващат читателя и простират платно, върху което ясно личи, че се рисува нещо грандиозно.

И у нас мнозина не вярваха в Шолохов, чакаха да получат от Москва някакви сведения за автора. Кой е? На каква „линия“ е? Героят на романа такъв ли е, какъвто трябва да бъде?

Всички тия работи за нас, след прочитането на двата първи тома, бяха ясни.

Авторът е съветски и само съветски човек. Само че той е тръгнал по най-мъчния творчески път, но за туй пък и най-благородния — чрез отрицателния герой да дадеш положителен резултат.

Така погледнахме ние върху творчеството на Михаил Шолохов през 1935 г., когато за пръв път го препоръчахме на българския читател, така гледаме и днес.³⁰

В тези кратки редове са дадени оценки за Шолохов от 1935 и 1947 г., оценки, които никога през сиези години нито е съумял, нито е посямлял да направи за него.

Изминалата 1934 г. може да се определи като година първа на М. Шолохов и „Тихият Дон“ у нас, като най-крупно литературно събитие за лявата и прогресивната интелигенция. Настъпва 1935 г. Едва сега Г. Бакалов разтваря страниците на своето списание „Нова литература“ по-широко за М. Шолохов. На гърба на първа книжка за същата година четем следното съобщение:

„ТИХИЯТ ДОН“ — Романът на Михаил Шолохов, книга първа, е пуснат изцяло. Цена 70 лева. За абонати и на книга втора — ще бъде пусната за 60 лева.

адрес: Стоичко Василев, ул. „Цар Шишман“ 22/24, София.³¹

След един брой, в рубриката „Отзиви за книги“, е поместена анонимна бележка за превода на първите две книги на рекламирация роман. Тази бележка е написана вероятно от самия Г. Бакалов. В нея той ни разкрива големите трудности по превода на първия том, като в същото време прави и оценка на младия автор: „Михаил Шолохов. „Тихият Дон“. Превод под редакцията на Георги Бакалов. — Една от най-четените — и заслужено четени — книги от целия свят излиза постепенно и на български. Първата книга, след като излезе на брошури, се пуска вече и изцяло, а втората — продължава да излиза на брошури. Романът представлява една широка картина на казашкия живот отпреди войната, войната, революцията и след нея. С толстоевска сила на разказа младият автор си спечели световна слава на велик романист. Размахът му в „Тихият Дон“ е гениален, образите смели и неочаквани, езикът блика от изобилие на нюанси. По богатство на езика Шолохов напомня Шекспира. Затова е толкова трудно неговото превеждане, ако преводачът не иска да го банализира чрез замазване и изопачаване разнообразието на неговите образи и език, а се стреми да даде превод възможно най-близък до оригинала, и то със средствата на не толкова богатия както откъм думи, така и откъм тънки отсенки между близки понятия български език. Трябва да притежаваш колосален речник, за да можеш предъ тоя разкошен роман във форма спазваща максимално красотата на оригинала. Това е напълно сполучено с българския превод. Първата книга дава фона на развиващите се по-нататък събития и, като такава, тя е повече статична. Но тая по-малка подвижност на действието се оправдава напълно, като необходимо обяснение за историческите събития, които се разказват във втората силно динамична книга.“³²

Георги Бакалов е напълно актуален и днес с оценката си, че „младият автор си спечели световна слава на велик романист“ и че „Тихият Дон“ е гениален, а образите смели и неочаквани“. Но за да спечели обичта на българските читатели, заслугата е на преводачите, измъчени от стремежа за най-близък до оригинала превод. Не само Бакалов споделя този проблем. Той е съществувал с още по-голяма сила и за Георги Жечев.

... Превеждах грижливо, упорито, с чувство на голяма отговорност пред автора и книгата — пише той, — но, да си призная, и с големи трудности, защото „Тихият Дон“ е наистина мъчно преводима книга. На помощ ми дойде речникът на Дал, за който трябваше да ходя почти всеки ден в Наредната библиотека. Но у Дал не намирах всичко и се налагаше за някоя дума или фраза да пи-

³⁰ Д. Ян а к и е в. Съветски писатели. С., 1947, 412—413, 418.

³¹ Нова литература, г. 1, кн. 1 от 25 януари 1935 г.

³² Нова литература, г. 1, кн. 3 от 25 февруари 1935 г.

там руснаци, и то предимно казаци от многобройните белогвардейски емигранти у нас. Не всички от тях обаче разбираха и можеха да ми обяснят шолоховския език и понякога за една дума трябваше да се обръщам най-малко към десетина души, докато се добера до смисъла и значението ѝ. При това някоя и съзнателно ме заблуждаваха поради неприязън към всичко съветско.

След като се доберях до смисъла на думата или фразата, идваше вторият етап — да ѝ намеря съответния израз на български, защото Шолоховият речник не може и не бива да се превежда буквално. Ставаше нужда да се „претворява“ — да се търсят адекватни изрази и думи от словното богатство на нашите народни говори. Така, като си записвах отделно значението и смисъла на всяка дума, у мене се получи цял шолоховски речник — цял азбучник от редки, трудно преводими думи, които ги няма в никой руски речник и дори у Дал.

Но труден беше за превеждане не само речникът на Шолохов, труден е и неговият богато образен стил и „претворяването“ ставаше неизбежно и тук, особено при превеждането на диалога и на неповторимите му образи, главно в несравнимите му картини от природата. . .³³

Все по това време и едно друго комунистическо издание — в „Роман“ — се включва в пропагандирането на Шолоховото творчество. То не само рекламира продажбата на първия том от „Тихият Дон“, но и помества едно кратко интервю, явно превод в рубриката си „Културни хроники“:

„Над какво работи Шолохов“

След завръщането си от обиколка из Европа Михаил Шолохов е посетил много села в Украйна, в които е държал сказки и конференции за впечатления от пътуването си. На 25 февруарий той е беседвал с колхозници от селото Вишенская. На въпроса какво работи сега, Шолохов отговорил:

— Завършвам четвъртата книга на „Тихият Дон“.

На въпроса каква ще бъде съдбата на главният герой, казал:

— Да се приказва отсега е много тежко.

Четвъртата книга от „Тихият Дон“ ще бъде отпечатана през идната есен. Съобщил, че щом свърши „Тихият Дон“, веднага ще започне да работи върху втората част на „Разораната целина“³⁴.

След тази публикация на страниците на в. „Роман“ настъпва едно осеммесечно мълчание. През този период — от края на март до края на декември 1935 г. — М. Шолохов и неговите романи стават особено „популярни“ в Дирекцията на полицията. Ръкописният превод на „Разораната целина“, направен от Марко Марчевски, е все още в „пелени“, „арестуван“ и „задържан“ там. Но Георги Бакалов, Георги Жечев и печатарят Стоичко Василев са направили невъзможното — те са превели, отпечатали и пуснали за разпространение „Тихият Дон“. Полицията разбира грешката си и взема мерки. От онова време е останал един интересен „диалог“. Началото му е едно донесение на началника на политическата полиция до прокурора на Софийския апелативен съд:

„21619

8. IV. 1935 год.

Със заповед № 14 от 7 март 1935 г. нареждате да се из земе руската книга „Тихият Дон“ от Мих. Шолохов. Същата книга, преведена на български, понастоящем се печата в брошури в една столична печатница.

Вземайки пред вид горната Ви заповед, Дирекцията на полицията даде нареждане да се спре отпечатването на въпросната книга и да се изземат отпечатаните досега от нея брошури.³⁵

Десет дни след това печатарят комунист Стоичко Василев пише молба до прокурора в защита на „Тихият Дон“. Аргументите му не оставят място за извъртания. Предполагаме, че Г. Бакалов е помогнал в редактирането на молбата, а вероятно е потърсена и помощ от представител на съветската легация. Молбата на печатаря ни позволява да се докоснем до част от „скритата“ съдба на раждането на романа:

³³ Г. Жечев. Цит. спомени, с. 201.

³⁴ Роман, г. 1, бр. 5 от 20 март 1935 г., с. 5.

³⁵ Съветската литература в България, т. 1, с. 411.

Молба от Стоичко Василев от гр. София,
ул. „Иван Вазов“ 13, печатар

Господин Прокуроре,

Собственик и издател съм на романа „Тихият Дон“ от Мих. Шолохов, който първоначално излиза в брошури и се разпространява от д-во „Стрела“. Пуснати са в продажба първият и втори том, в които съм вложил в непродани брошури над 100 000 лв. и сега излиза и третият том.

Разпространителите на брошурите — агенция на д-во „Стрела“ от гр. Пазарджик и Провадия ми съобщават, че административните полицейски органи конфискуват намиращите се там непродани брошури, като се мотивирали, че това правили по силата на заповед № 14 от 8 март т. г., издадена от Вас.

От направената справка се оказва, че допълнително е издадена такава заповед, обаче тя се отнася само до руското издание на руски език на същия роман.

Моля да дадете нареждане да се повърнат конфискуваните ни брошури и да се спре по-нататъшната конфискация на издадения от мен роман „Тихият Дон“, защото не попада под ударите на чл. 15 от Закона за защита на държавата.

Романът „Тихият Дон“ преди да бъде преведен на български се даде на обществена обнова да разреши издаването му в България, която направи това, като обяви кои пасажи трябва да бъдат съкратени и да не се дават в романа. След това ние правим превода и всяка поставена за печат брошура се отнася за нов преглед в обществена основа, която го преглежда и онсва, което смята за неудобно, зачерква и ние след това отпечатваме само разрешеното окончателно от контрола по печата при Дирекцията на обновата. . . За да се запазят материалните ми интереси, които са огромни и съдбоносни за моето съществуване, аз моля още днес да дадете най-бързи нареждания за отменение действието на полицията, да повърнат иззетите брошури и да спрат за в бъдеще конфискацията на изданието ми.

гр. София

18 април 1935 год.

с почит: Ст. Василев.³⁶

Финалният акорд изпълнява Людмил Стоянов с една кратка бележка в своя вестник „Литературен преглед“:

„Освободена книга“

„Тихият Дон“, роман от Мих. Шолохов, е освободен от прокурора в Дирекцията на полицията и се пуска и н о в о в продажба третата книга. Търсете го редовно по будките на брошури! — Пропуснати брошури от втора и първа книга се доставят от печатницата — ул. „Иван Вазов“ 13.

Съобщението, че трета книга ще излезе, без да се пуца на брошури, е невярно.³⁷

„Освободеният“ роман на Шолохов се разпространява из София и провинцията в над 3000 екземпляра, тираж, който за времето и за България е нещо огромно. Все повече български читатели ги занимава съдбата на Шолоховите герои. До вестниците, поместили една или друга информация за Шолохов и романа, се отправят многобройни писма. В рубриката на в. „Кормило“, „Наши вестни“, е поместена бележка-отговор на подобни запитвания. С нея вестникът става единадесетият орган на българската преса, който отделя място за Михаил Шолохов.

³⁶ Съветската литература в България, т. I, 411—412.

³⁷ Литературен преглед, бр. 32 от 19 април 1935 г.

Мнозина читатели запитват издателството („Нов свят“) кога ще излезе и четвъртата книга от знаменития роман Тихият Дон. Съобщаваме, че четвъртата книга още не е излязла в Русия. Авторът Михаил Шолохов още работи върху нея. Щом като излезе там ще се преведе и у нас.³⁸

С основание и годината 1935 може да бъде наречена година на „Тихият Дон“. През нея и трите тома на романа се появяват на книжния пазар — и като брошури, и в отделни книги.

Съвсем в края на същата година, отново на страниците на в. „Кормило“, се появява една статия на Б. Соколов — „Сведения за днешното състояние на руската литература“³⁹. Досега тя е поминавана от изследователите, затова нека надникнем в нея.

Авторът Б. Соколов прави анализ на състоянието на съветската проза през един важен двегодишен период — 1932—1934 г. (за подобен стана дума и по-напред). Отделено е място за изказването на А. Щербачков по повод „литературната пауза“, както съветската критика определя този период. Дискутира се въпросът за качеството в областта на идеологията и литературата. На две места в нея се цитира Шолохов и неговите произведения. Когато Б. Соколов говори за развитието на новия роман до 1933 г., отбелязва, че: „Тая епоха (от революционната 1917 до 1933 г. — б. м., И. Ц.) именно ни даде първата граматна крачка в развитието на новия роман. Тогава излязоха романите... от Шолохов.“ Малко по-нататък, към края на статията, когато коментира конкретната литературна продукция за 1934/1935 г., авторът отбелязва; че „Плодът на две години творческа енергия е узрял. Някои от новите творения на съветските писатели представляват истински литературни събития“⁴⁰, като има предвид Шолохов и неговите два романа „Тихият Дон“ и „Разораната целина“. Кое е особеното в тази статия? Това, че авторът ѝ поставя на първо място в своята своеобразна класация Шолохов и неговите произведения. Нещо, което до този момент никой съветски критик не е посягал да направи.

Както излизането и пласирането на романа „Тихият Дон“, така и тази статия на Соколов засилват все повече интереса към личността на Шолохов. В началото на 1936 г. по страниците на познатия ни вече в. „Кормило“ е поместено трето интервю с М. Шолохов в превод от руски. То се явява естествено продължение на интервюта от в. „Младежки преглед“ и в. „Роман“. Доста фрагментарно обаче, то е лишено от политически елементи, навярно благодарение на „помощта“ на цензурата. Макар че е „миниатюрно“ като предишните, то дообогатява представата на българския читател за автора на „Тихият Дон“.

„Тихият Дон“

Из един разговор с Михаил Шолохов

Михаил Шолохов не обича да говори за себе си подробно, но обича да разказва за своите творчески планове. Интервюерите избягва както вече може. Въмъкнат в разговор той е немногословен и колкото повече въпроси му задавате, толкова по-накратко ви отговаря той.

Всички ние с нетърпение очакваме появяването на четвъртата книга на „Тихият Дон“ или втората книга на „Разораната целина“.

В разговор с един журналист Михаил Шолохов съобщил, че над „Разораната целина“ сега не работи.

— Материалът за втората книга — каза писателят, — съм вече събрал, планът на композицията е обмислен, но ще почна да я пиша едва след като свърша четвъртата и последната книга на „Тихият Дон“. Тя ще бъде готова за печат по всяка вероятност през февруарий. В нея ще се разрешат всички тематични линии на романа. Планът на цялата работа бях замислил още преди написването на първия том. От тогава той не се подложи на съществени изменения. В процеса на работа се измениха само подробности на плана и композицията на отделни сцени.

— Каква помощ ви оказва критиката?

³⁸ Кормило, г. 1, бр. 12 от 18 декември 1935 г., с. 4.

³⁹ Кормило, г. 1, бр. 13 от 23 декември 1935 г., 2—4.

⁴⁰ Кормило, г. 1, бр. 13 от 23 декември 1935 г.

— Почти никаква. Ние, писателите, обичаме, когато за нас пишат хубаво, но „хубаво“ — това не значи само да се хвали. От липса на похвали по мой адрес не мога да се оплача. Да се пише за една книга хубаво — това според мен значи да ѝ се даде един задълбочен анализ, да бъдат казани в статията мисли и съображения, които биха помогнали на автора в неговата по-нататъшна творческа работа. Лично на мен твърде много ми помагат писмата на читателите. В тях аз намирам много ценни и интересни неща за себе си.⁴¹

Както в културната хроника на в. „Роман“, където Шолохов споделя, че завършва четвъртата книга на „Тихият Дон“, така и тук той обещава, че „през февруарий“ ще бъде завършен този роман. Това възбужда любопитството и очакването на читателите. Затова към историята на „Тихият Дон“ у нас нека прибавим още един, изключително интересен шрих. Ето го!

Най-негърпелив да има края на романа е самият преводач Георги Жечев. В очакване да излезе този четвърти том минават две години. За тези две години — 1936—1937 г. — в нашия печат не се появява нито ред за М. Шолохов и неговата литературна дейност. В крайна сметка Г. Жечев в края на 1937 или началото на 1938 г. е принуден да пише на самия автор. Кореспонденцията е ограничена по обем и време — четири писма за една година. Копия от тези писма, по-точно от отговорите на Михаил Шолохов, се пазят в Научния архив при БАН, в лит. сб. XI. Текстовете са писани върху открити пощенски картички. Това е засега първата, а навярно и единствена кореспонденция с М. Шолохов до 9 септември 1944 г. Копия от писмата на Г. Жечев не са запазени. Но той подробно описва историята на тази своя кореспонденция. Ще я дадем тук изцяло:

„Стана нужда по неволя да пиша до такъв голям писател, какъвто е Шолохов. Реших се и му писах, като го уведомих преди всичко за излизането на трите тома от романа му на български — първият том преведен от Г. Бакалов, а вторият и третият — от мене и обещах да му изпратя българското издание, ако го интересува. Питях го дали е излязъл вече четвъртият том, за който се интересуват хиляди читатели у нас. Понеже не знаех адреса му, адресирах писмото си чрез едно от московските издателства.

И ето след дълго време получих първото писмо от Михаил Шолохов:

Уважаемый т. Жечев!

Болгарского издания „Тихого Дона“ я не имею.

Очень прошу Вас прислать мне вышедшие книги по адресу:

Станица Вешенская, Ростовской области — М. А. Шолохову.

4-ая кн. „Тих. Дона“ выйdet из печати по всей вероятности в июне.

Не откажите в любезности и сообщить — каким тиражем издавались книги в Болгарии и какие отзывы имели они в печати.

с приветом М. Шолохов

22/11-38 г.

Вешенская

Това писмо, както и второто, което получих, беше препоръчано, а другите две, които получих отпосле, са не препоръчани, но и на четирите писма е означен подателят с точният му адрес.

Приятно ми беше не само че получих писмо от автора на „Тихият Дон“, но и че имам възможността да му пиша за всичко, което го интересува.

Веднага му изпратих препоръчано и трите тома от българското издание. Писах му, че книгите му са издадени на български от един работник-печатар, „собственик“ на малка печатница, и че въпреки големия за у нас по това време тираж от 3000 екз., „издателят“ не е спечелил нищо. Печалбата е само за нашата преводна литература, която се обогати с една несъмнено велика творба: измежду излезлите досега у нас десетина съветски романи читателите с право поставиха на първо място романа „Тихият Дон“! Макар и малко нескромно, казах му и личното си впечатление: че романът ми харесва главно заради неговата обективност. (Тогава още не знаех, че Шолохов е бил атакуван от някои критици тъкмо заради неговия „обективизъм“!) И накрай отбелязвах, че макар и да имаме малко по-особено становище по отношение на революцията въобще, за мене ще бъде голямо удоволствие да превода и четвъртият том от „Тихият Дон“, когато излезе.

На това ми писмо Шолохов отговори след повече от два месеца:

⁴¹ Кормилко, г. I, бр. 17 от 22 януари 1936 г., с. 3.

Уважаемый т. Жечев!

Ваше письмо от 4/IV я получил, но книги — к моему глубокому огорчению — нет. На мою телеграмму Международный почтамт в Москве мне сообщил, что ими будут предприняты меры к розыску книг. Для установления по документам пути необходимо знать № бандероли и дату отправления из Софии. Очень прошу Вас сообщить мне эти сведения. Одновременно с этим прошу Вас обратиться к Вашему почт. ведомству, т. к. книги могли быть задержаны в Болгарии.

4 кн. „Тих. Дона“ по выходе из печати пошлю Вам, а что касается книги Кубанина — думаю мне, что достать ее будет довольно трудно ввиду того, что книги у нас в Союзе не лежат в магазинах больше нескольких часов. Во всяком случае, будучи в Москве, постараюсь ее найти.

Ст. Вешенская
28/V—38 г.

С искренним приветом М. Шолохов

За мене беше очевидно, че книгите, които бях изпратил пр е п о р ъ ч а н о до Шолохов, са задржани от българските власти. Ясно беше, че цензурата у нас, която пречи на свободното излизане на съветската книга, не позволява и да се изпрати до автора ѝ, след като тя бъде така жестоко окастриена от червения молив на цензурата!

Изпратих на Шолохов № на препоръчаната пратка, а също и датата на изпращането на книгите. Същевременно подадох заявление-рекламация до началника на софийската пощенска станция с молба да се издират или ми се заплати изгубеният бандерол. И почнах да чакам.

След 1—2 месеца от пощата ми отговориха, че бандеролът е изпратен още на другия ден след подаването му до адресанта, сиреч излязъл е извън границите на България. Не ми се вярваше, защото минаваха месеци, а книгите все още не бяха стигнали до станция Вешенская! Едва повече от шест месеца след последното писмо на Шолохов или осем месеца след като бях изпратил книгите, Шолохов се обади:

Уважаемый т. Жечев!

Книги получил. Большое спасибо.

Четвертую книгу „Тихого Дона“, которая выйдет в январе—феврале 1939 г., вышлю Вам, как только получу авторские экземпляры.

Ст. Вешенская
3/XII—38 г.

С искренним приветом М. Шолохов

Радвах се, че най-после авторът е получил българския превод на книгата си и ако не го запази в библиотеката си, поне ще хвърли снизходителен поглед над онова, което за мене беше голям, тежък труд, и удоволствие едновременно.

Но все пак оставаше болният въпрос — кога ще излезе четвъртият том от „Тихият Дон“ и ще имам ли пак мъката и удоволствието да превеждам. Съвестно ми беше да безпокоя отново автора с тоя деликатен и може би неприятен за него въпрос, но след като минаха януари и февруари 1939 г. и не получих обещания екземпляр, нито научих нещо за излизането на четвъртия том, сметнах, че е необходимо да пиша на Шолохов още веднъж. Писах му, струва ми се, едва в края на април и ето че след близо два месеца получих краткия му отговор от 11 юни:

Уважаемый т. Жечев!

4-ая книга „Тихого Дона“ выйдет из печати, по всей вероятности, осенью этого года. Как только книга будет напечатана — вышлю Вам по указаному Вами адресу.

11/VI—39 г.

С искренним приветом М. Шолохов

(За да бъде по-сигурен в получаването на книгата, помолих автора да не я праща направо до личния ми адрес, а му посочих друг адрес, на човек от властващата тогава партия, на който адрес се надявах да я получа.)

Аз не получих обещания от Шолохов екземпляр от четвъртия том и предполагам, че е бил изпратен, но се е „изгубил“ по пощата.

Наскоро научих, че екземпляр от четвъртия том на „Тихият Дон“ е успял да проникне в България и доколкото знам, Гьончо Белев е правил опити да го преведе и издаде, но книгата е била спряна от цензурата още в коректурата.⁴²

Тези свои спомени Георги Жечев пише през 1957 г. И е точен, когато се съмнява и подозира, че издателите от СССР екземпляри на 4-ти том на „Тихият Дон“ изчезват по пътя. В потвърждение на това, че не само в началото, но и в края на 30-те години романът на Шолохов е и си остава „обект на внимание“ на полицията и цензурата, ни дават доказателства няколко полицейски документа от края на същото десетилетие. Ще припомним само два от тях.

В началото на 1939 г. К. Сензов, тогава директор на Университетската библиотека, отправя следното писмо до Дирекцията на полицията:

„Гр. София, 8 февруарий 1939 г.

Съобщаваме Ви, че пристигналите от Русия чрез книжарница „Т. Ф. Чипев“ томовете от книгата „Тихий Дон“ са за Университетската библиотека.

Моля нареждането Ви да се предадат на Университетската библиотека.⁴³

Става ясно, че дори съветски книги, изписани за официално държавно учреждение, биват подлагани на дискриминация.

През следващата година с подобен проблем се сблъсква и писателят Людмил Стоянов. Тук вече се отнася до конкретното „арестуване“ на четвъртия том на „Тихия Дон“, който толкова дълго време и с такова нетърпение е очакван от мнозина в България. Но началото на 1940 г. е вече време, когато в Европа бушува Втората световна война, когато над главите на всички прогресивни и свързани по някакъв начин със СССР люде надвисва смъртна опасност, надвисват тъмните облаци на фашисткото мракобесие. Но въпреки това Людмил Стоянов прави опит и успява да „освободи“ (това е вторият случай след цитирания през 1935 г.) Шолоховата книга. Отначало той успява да накара областния прокурор да му издаде неоспорим от полицията документ удостоверение, в който се посочва:

„Прокурорският надзор при Софийския областен съд удостоверява, че не намира основание да бъде инкриминирана част IV на книгата „Тихий Дон“ от М. Шолохов, на руски език, предоставена в същия със заявление, вх. № 14969 от 9. VIII. 1940 г. от Людмил Стоянов, писател, ул. „Илиден“ № 26.

Настоящото се дава на Людмил Стоянов, писател, жив. София, ул. „Илиден“ № 26, вследствие писменото му заявление, регистрирано под вх. № 18539 от 4. X. 1940 г., за да му послужи, където има нужда.“⁴⁴

Людмил Стоянов довежда делото докрай, като получава от Дирекцията на полицията том IV на „Тихият Дон“. Без да се страхува, че се „набива“ в очите на полицията, той отива в дирекцията и подписва бележка със следния текст:

„Подписаният Людмил Стоянов удостоверявам, че получих от бюро „Преса“ при Дирекцията на полицията въз основа на удостоверение № 8574 от 8 октомври т. г. от Паркета при Обл. съд един екземпляр от том IV на книгата „Тихий Дон“ от М. Шолохов.

София, 2 ноември 1940 г.“⁴⁵

Така благодарение на педантичността и „грижите“ на полицията днес и том IV на „Тихият Дон“ има своето място в литературната ни история, в борбата за утвърждаване и популяризиране на съветската книга в България.

За съжаление както на Георги Жечев, така и на Людмил Стоянов и не Гьончо Белев, войната изправя непреодолима преграда пред тяхното желание да преведат този четвърти том. Това е направено още в първите години след победата на Девети септември 1944 г. Оттогава до днес романът „Тихият Дон“ е претърпял повече от десет издания, като тиражът надхвърля 100 000 екземпляра. Обича и възшеието, с което всяко ново поколение у нас посреща — чете, препрочита и изучава — това класическо произведение на съветската литература, са нестихващи. А това доказва колко е бил прав Шолохов, когато в началото на 30-те години в отговор на своите критици, които са искали да прекършат у него обективността и унищожат ценностите на реалистичното отражение на проблемите на социалистическото изграждане на обществото, е заявил твърдо и ясно, че пише и е написал „книга за народа“.

⁴² Г. Жечев. Цит. сборник, цит. статия, 203—204.

⁴³ ЦДИА, ф. 370, оп. 2, арх. ед. № 3769, л. 7.

⁴⁴ Хр. Дудевски. Цит. съч., с. 100.

⁴⁵ ЦДИА, ф. 370, оп. 2, арх. ед. № 3769, л. 2.